

قطب حاشیه نشینی کشور نیازمند عزم ملی

مشهد بیشترین حاشیه نشین و سکونتگاه های غیر رسمی را در کشور دارد؛ با وجود تمام اقدامات ریز و درشت متولیان، هنوز حاشیه شهر مشهد سامان نیافته و درگیر چندین چالش اساسی است و به عزم ملی و اعتبارات کشوری نیاز دارد

حاشیه شهر مشهد

وحید تفریحی/ مشهد و خراسان رضوی با اختلاف از صدر آمار بیشترین تعداد حاشیه نشین در کشور قرار دارند؛ خراسان رضوی با تعداد ۱۰۷ محله، بیشترین تعداد محلات هدف حاشیه نشینی را در کشور دارد، از سوی دیگر از نظر تعداد جمعیت ساکن در سکونتگاه های غیر رسمی، استان خراسان رضوی با ۹۵۷ هزار و ۶۶۷ نفر در رتبه نخست قرار دارد و پس از آن با اختلاف زیاد استان کرمانشاه است؛ با ۴۵۷ هزار و ۵۴۳ نفر! این ها آمارهایی است که همین چهار ماه پیش، یعنی آبان ۱۴۰۱ بر اساس پایش آمارهای رسمی توسط مرکز پژوهش های مجلس مطرح شد و به نوعی خروجی آن حکایت از وضعیت اسفناک حاشیه نشینی در مشهد و خراسان رضوی داشت؛ البته بر اساس آمارهای رسمی پایش شده و در آمار غیر رسمی، اوضاع از این هم بدتر است؛ چرا که صرفاً آمار حاشیه نشینان مشهد چیزی از حدود یک میلیون و ۳۰۰ هزار نفر اعلام شده که البته به طور قطع طی سال های اخیر بر تعداد آن افزوده شده است. بر اساس منابع و تحلیل های انجام شده، علل بروز حاشیه نشینی در ایران در چند محور شامل فقدان نگاه و برنامه ریزی آمایشی، وجود اقتصاد غیر مولد، نبود تعادل منطقه ای، مدیریت ناتوان برنامه ریزی فضایی، بی عدالتی های اجتماعی و اقتصادی، تمرکز سرمایه گذاری دولت در شهرها و بورس بازی زمین و مسکن خلاصه شده است، اما تحلیل گران، تغییر و تحولات رخ داده طی سال های اخیر از قبیل تورم بخش مسکن و سرریز جمعیت شهر ها، ضعف در سیاست گذاری ها و نظارت بر اجاره نشینی شهری، ناکارآمدی و ناتوانی مدیریت شهری، ضعف در تدوین مقررات شهری کاربری زمین (طرح های جامع و تفصیلی)، کم توجهی به برنامه ریزی توسعه روستایی و بی توجهی به علل مهاجرت گسترده روستا به شهر از جمله نامساعد بودن شرایط زندگی و کسب و کار در نقاط مبدأ، خشکسالی و تنش های آبی و بحران های محیط زیستی مانند گردوغبار را باعث افزایش و تشدید حاشیه نشینی تلقی می کنند. به هر حال همه این آمار و ارقام نشان می دهد که حاشیه نشینی در مشهد بیشتر

چالش سرانه فضای آموزشی: فقر شدید؛

شاید بتوان وضعیت متوسط سرانه فضای آموزشی دانش آموزان در حاشیه شهر مشهد را این طور توصیف کرد، و وضعیتی که ۵/۷ مترمربع با سرانه مطلوب حدود ۲ مترمربع هم با متوسط سرانه فضای آموزشی استان فاصله دارد و این فاصله چنان شدید و چشمگیر است که بحران فضای آموزشی در حاشیه شهر مشهد را رقم زده است. در سال تحصیلی جاری نیز که بعد از دو سال وقفه کرونایی، شاهد حضور دوباره دانش آموزان در مدارس بودیم، از طرفی با سرآزیدن جمعیت از مناطق مختلف شهر

به مناطق حاشیه ای به دلیل افزایش افسار گسیخته اجاره خانه و از سوی دیگر ورود بی شمار اتباع خارجی به خصوص از کشور افغانستان به این مناطق، این بحران کمبود فضاهای آموزشی در حاشیه مشهد، چهره جدی تری به خود گرفت. به استناد آمار اعلامی از سوی اداره کل نوسازی مدارس خراسان رضوی که شهریور امسال به بررسی آن پرداختیم، سرانه فضای آموزشی در استان ۴/۳ مترمربع است که این میزان در ۸ پهنه حاشیه شهر ۲/۵ مترمربع برآورد شده است. مقایسه این رقم با متوسط سرانه فضای آموزشی شهری و روستایی در کشور که ۵/۳ مترمربع است، حاکی از کمبود حدود ۲ مترمربعی سرانه فضای

آموزشی در حاشیه مشهد است و در مقایسه با سرانه مطلوب ۸/۲ (متر مربع)، شاهد کمبود ۵/۷ مترمربعی سرانه فضای آموزشی در مناطق حاشیه شهر مشهد هستیم. البته این چالش جدی و اساسی که بارها در روزنامه خراسان آن را مطالبه و گوشزد کردیم، از دید برنامه ها و اقدامات مسئولان و متولیان دور نمانده و اقدامات اساسی برای جبران این کسری در حال انجام است؛ از جمله همین چند روز پیش که احداث و توسعه ۱۰۵ کلاس در س در حاشیه شهر مشهد با مشارکت بنیاد علوی کلید خورد تا مرهمی باشد بر زخم کمبودهای فضای آموزشی در مناطق حاشیه ای مشهد.

ساخت و ساز های غیر مجاز و سکونتگاه های

غیر رسمی: سکونتگاه های غیر رسمی در محله ها و محدوده هایی خارج از ضوابط و قوانین درون یا خارج از محدوده شهر ها به صورت شتابزده ساخته شده و دچار ضعف شدید خدمات و سرانه های شهری است و اغلب آن ها دارای مشکلات حقوقی مالکیت است. به استناد گزارش مرکز پژوهش های مجلس، به رغم تدوین سند ملی سامان دهی و توانمندسازی سکونتگاه های غیر رسمی در سال ۱۳۸۲، تا سال ۱۳۹۶ شاخص های اختصاصی و مشخصی برای شناسایی و تعیین این سکونتگاه ها تعریف نشده است. شاخص های تعریف شده در مصوبه سال ۱۳۹۶ نیز به دلیل کلی و غیر دقیق بودن عملاً کمک چندانی به شناسایی سکونتگاه های غیر رسمی نکرده است. با وجود تلاش برای تعیین شاخص های اختصاصی در زمینه سکونتگاه های غیر رسمی در مصوبه سال ۱۴۰۰، شناسایی و تعیین محدوده های مد نظر بر اساس این شاخص ها عملیاتی نشده است. همچنین بر اساس آمار اعلامی از سوی مدیرکل دفتر اجتماعی و فرهنگی استانداری خراسان رضوی در تیر سال گذشته، در خراسان رضوی ۹ هزار و ۲۰۰ هکتار سکونتگاه غیر رسمی به شکل حاشیه نشین وجود دارد که جمعیت یک میلیون و ۷۲۰ هزار نفری را در خود جای داده است. در حاشیه مشهد نیز یک میلیون و ۳۰۰ هزار نفر در ۳ هزار و ۹۰۰ هکتار سکونتگاه غیر رسمی و بافت ناکارآمد ساکن هستند. علاوه بر این مشکلات عدیده در ساخت و ساز های غیر مجاز، ریزدانه گی واحدهای مسکونی در مناطق حاشیه شهر مشهد، رشد پدیده بام فروشی در این محلات و وجود فرسوده ترین بافت های کالبدی در مناطق حاشیه شهر مشهد از دیگر چالش ها در این حوزه است.

امنیت: مشکل اساسی و حیاتی ترین نیاز حاشیه

شهر مشهد همین «امنیت» است، امنیتی که حاشیه شهر مشهد را در دوره ها و سال ها به چالش کشیده و جرایمی مانند زورگیری، حضور اراذل و اوباش، تولید و توزیع مواد مخدر توسط برهکاران و بعضاً افرادی هویت را به وجود آورده است و یکی از مظاهر آن را در هنده آن به شکل معتادان متجاهر به وضوح مشاهده می شود. البته که نباید گذشت هر از یاد برد، وضعیت امنیت فعلی در مناطق مختلف حاشیه مشهد انصافاً تفاوت قابل ملاحظه و چشمگیری با گذشته داشته است؛ از سامان دهی معتادان متجاهر گرفته تا شناسایی و هویت دادن به برخی افراد فاقد هویت در این مناطق یا برگزاری طرح های جدی در خور داتوزیع کنندگان مواد مخدر و... اما به هر حال چهره امنیت در حاشیه شهر همچنان مخدوش است و وضعیت به تلاش جهادی نیاز دارد.

جای خالی سرانه های فرهنگی، ورزشی

و اجتماعی: فرایند سیاست گذاری در زمینه حاشیه نشینی از برنامه عمرانی سوم پیش از انقلاب آغاز شده و ادامه یافته؛ عمده ترین ضعف برنامه های عمرانی قبل از انقلاب، غلبه نگاه کالبدی و غفلت از وجه اجتماعی بوده است. در عموم برنامه ها و اقدامات انجام شده بعد از انقلاب اسلامی نیز رویکرد کالبدی غلبه داشته و از وجه اجتماعی – فرهنگی غفلت ورزیده شده است؛ حاشیه شهر مشهد تفاوت است و اقدامات فرهنگی و اجتماعی در خور توجهی توسط ستاد سامان دهی حاشیه شهر به مسئولیت آیت ا... علم الهدی نمایندند ولی فقیه در استان، برای جبران کمبودهای موجود در این زمینه اجرایی شده است. کاربری های خدماتی یکی از اصلی ترین نیاز های اجتماعی شهری بوده که در حاشیه شهر مشهد بیش از ۴۰۰ هکتار کمبود اراضی خدماتی از قبیل فضای سبز، فرهنگی، آموزشی، درمانی و دیگر کاربری ها وجود دارد. بر اساس استانداردهای کشوری به ازای هر پنج هزار نفر، یک کتابخانه نیاز است که با این حساب برای جمعیت یک میلیون و ۳۰۰ هزار نفری به ۵۲ کتابخانه در حاشیه شهر نیاز داریم. علاوه بر این ها، وجود فرهنگسراها، سالن سینما و تئاتر نیز از اولویت های مهم فرهنگی در این مناطق است که توزیع آن در پهنه های حاشیه ای شهر آن چنان که باید عادلانه نیست یا فعالییتی در خور توجه ندارد. در حوزه سرانه فضاهای ورزشی نیز وضعیت مطلوب مشاهده نمی شود، هر چند تلاش هایی برای ساخت و بهره برداری چند سالن و زمین ورزشی در این مناطق شده، اما همچنان کمبودها محسوس و در خور تأمل است.

حاشیه مشهد «سازمان اجرایی» می خواهد

«سازمان اجرایی حاشیه شهر مشهد» بارها و مکرر توسط روزنامه خراسان پیگیری شده است؛ سازمانی متشکل از نمایندگان دستگاه های مختلف که تصمیم گیرنده نهایی در باره مسائل حاشیه شهر هستند. خلاصه این که در مان زخم کهنه حاشیه شهر مشهد نیازمند انسجام در برنامه ریزی، اقدام و نتیجه گیری از اقدامات است و این محقق نمی شود مگر با یک مدیریت منسجم که در طول سال ها ثبات داشته باشد و تمام اقدامات، برنامه ها، بودجه ها و اعتبارات را به طور سر جمع و در مسیر طرح و برنامه مشخص شده هزینه کند و به سرانجام برساند و از موازی کاری دستگاه ها و نهادهای متولی بکاهد. این موضوعی است که بیش از پیش بر ضرورت تشکیل سازمان اجرایی حاشیه مشهد که مصوبه هم دارد، تأکید می کند.

اقدامات در خور توجه ستاد سامان دهی فرهنگی

حاشیه شهر

البته از سال ۱۳۹۴ نیز ستادی با عنوان ستاد سامان دهی مسائل فرهنگی حاشیه شهر مشهد با مسئولیت آیت ا... علم الهدی نماینده ولی فقیه در استان تشکیل شد که الحق و الانصاف اقدامات در خور توجهی در حوزه های فرهنگی و اجتماعی مدیریت و اجرا کرد و تا به امروز اگر وضعیت فرهنگی این مناطق بر سری شود، تحولات در خور توجه فرهنگی کاملاً مشهود است. فعالیت این ستاد در راهبری اقدامات فرهنگی و اجتماعی برای سامان دهی حاشیه شهر مشهد به خرو جی چشمگیری رسیده و می توان گفت که تحول فرهنگی حاشیه شهر مشهد، یک حقیقت قابل ملاحظه است.

وضعیت درمانی: وضعیت سرانه های خدمات

درمانی نیز یکی از چالش های مهم پهنه های حاشیه شهر مشهد است. وضعیت این کمبودها را می توان در ماجرای بیمارستان ۵۴۰ تختخوابی حاشیه مشهد خلاصه کرد. ساخت و بهره برداری از پروژه بیمارستان حاشیه مشهد همواره یکی از مهم ترین مطالبه های حاشیه نشینان مشهد بوده است؛ ساخت بیمارستان ۵۴۰ تختخوابی حاشیه شهر مشهد سال ها از طرف وزارت بهداشت مطرح می شد و اولین گام آن نیز در ۲۶ فروردین ۹۵ برداشته شد، اما پس از پنج سال، در کش و قوس دووزارخانه بهداشت و راه و شهرسازی قرار گرفت و سهم مردم حاشیه شهر مشهد از این بیمارستان تنها علف های هرز رویدنه بر زمین بود تا این که در اواخر دولت دوازدهم ۲۰ میلیارد تومان اعتبار از سوی دولت برای آغاز به کار این پروژه اختصاص یافت، به نحوی که آخر آبان سال گذشته عملیات اجرایی بیمارستان ۵۴۰ تختخوابی حاشیه شهر مشهد آغاز شد و امیدها برای ساخت این بیمارستان افزایش یافت. همچنین در اوایل امسال نیز مسئولان علوم پزشکی مشهد اعلام کردند که «پروژه بیمارستان ۵۴۰ تختخوابی حاشیه مشهد جزو پروژه های مصوب نخستین سفر ریاست جمهوری که دهم فروردین ۱۴۰۱ انجام شد، قرار گرفته است.» این موارد باعث شدند روند ساخت این پروژه شدت بگیرد هر چند هنوز نیازمند سرعت بیشتری در پیشبرد پروژه است.

آب و فاضلاب در حاشیه: وضعیت آب و شبکه

جمع آوری فاضلاب در مناطق مختلف حاشیه شهر مشهد هم چنگی به دل نمی زند. ۴۰ روستای حاشیه شهر مشهد هنوز تحت پوشش آب شهری قرار نگرفته اند، تکمیل شبکه جمع آوری فاضلاب در ۴۰ درصد مناطق حاشیه شهر مشهد نیز شامل مناطق طبرسی شمالی، سالت، پنج تن و شهرک مهرگان با مشکل مواجه است و به افزایش ظرفیت تصفیه خانه های باز دارد؛ چرا که اجرای طرح جمع آوری فاضلاب در این مناطق با هیچ کدام از تصفیه خانه های موجود مشهد هماهنگ نمی شود و باید تصفیه خانه های جدید احداث شود.

مشکلات شهری و اراضی رها شده: و اما

مشکلات شهری جزو معضلات جاری و روزمره اهالی حاشیه شهر است؛ از ترافیک غیر قابل تحمل معابر گرفته تا نبود زیرساخت های شهری کافی از جمله معابر خاکی، پیاده روی ها و ناسامان، کمبودها در سرانه های فضای سبز، مشکلات انشعابات آب، برق و گاز و... که حل هر کدام عزم جدی و زمانی طولانی می طلبد. البته طی سال های اخیر مشکلات این حوزه، وجود اراضی رها شده فراوان در پهنه های حاشیه شهر است؛ اراضی که در تملک نهادهای مختلف است یا به صورت موقوفه اداره می شود و محلی برای تجمع و گذران زندگی معتادان متجاهر و کارتن خواب ها شده است و باید برای سامان دهی آن فکری کرد تا هم از معضلات آن کاست و هم از ظرفیت آن برای جبران کمبودها در این مناطق بهره برد.

آذر ۹۳ و پس از مدت ها مطالبه رسانه ای، شورای امنیت کشور با ایجاد سازمان اجرایی حاشیه شهر مشهد موافقت و این امید را زنده کرد که می تواند همه برنامه ها و طرح های سازمان ها و نهادهای مختلف برای توسعه حاشیه شهر مشهد را ساختارمند کند و به صورت منظم، پیگیری و عملیاتی شود، اما متأسفانه در طول سال ها به دلیل پیگیری نکردن مسئولان وقت استانداری و مدیریت شهری، این مهم به نتیجه نرسید و وعده های تشکیل این سازمان برای همیشه به بایگانی رفت. یکی از مهم ترین دلایلی که مسئولان وقت استان، برای پیگیری نکردن ایجاد سازمان اجرایی حاشیه شهر اعلام می کردند، وجود ستاد بازآفرینی پایدار شهری بود. ستادی که قرار بود نقشی مشابه همین سازمان را داشته باشد، اما طی این سال ها به دلیل تغییرات و

جابه جایی های مکرر در رده مدیران آن، این ستاد آن چنان که باید و شاید نتوانسته است به موضوع مهم حاشیه شهر مشهد با دنیایی از مشکلاتش بپردازد. به طور قطع نتیجه به دست آمده از عملیات جزیره ای و مستقل هر سازمانی در حاشیه شهر مشهد قابل مقایسه با وضعیتی نیست که همه بودجه ها و اعتبارات ذیل مطالعات و طرح های یکپارچه و جامع هزینه شود و پروژه ای به ثمر بنشیند، بماند که در صورت تشکیل سازمان اجرایی حاشیه شهر مشهد، مطالبه گری و پیگیری برنامه های به هدف رسیده و نرسیده نیز با شفافیت بیشتری انجام می شود. ۸ سال از موافقت دولت با تشکیل سازمان اجرایی حاشیه شهر مشهد می گذرد، اما گویا این تصمیم که با مهر تأیید وزارت کشور، ضرورت تشکیل آن واضح و روشن بود، به طور کلی از دستور کار خارج شده است و دیگر

تصمیمی برای تشکیل آن وجود ندارد. هر چند که مسئولان این حوزه، تشکیل آن را اقدامی موازی با برخی ستادهای موجود یا سازمان بازآفرینی دانستند، اما اگر ستادهای موازی کارآمدی لازم را در حوزه حاشیه شهر داشتند، بالطبع پیشنهاد تشکیل سازمان اجرایی حاشیه شهر نه مطرح می شد و نه شورای امنیت کشور آن را تصویب می کرد. شهریور ۹۳ در سفر استانی هیئت دولت به مشهد، دولت با پیشنهاد تشکیل سازمان اجرایی حاشیه شهر موافقت کرد و سه ماه بعد تأیید رسمی شد. آذر ۹۳ هم وقتی که رئیس وقت شورای اسلامی شهر مشهد، از مهر تأیید شورای امنیت کشور بر تشکیل این سازمان خبر داد، این باور ایجاد شد که می توان برنامه ها و طرح های مد نظر را برای اجرا در حاشیه شهر مشهد، با ساختاری منظم و موضوع محور دنبال کرد. تشکیل